

HAZÁNK NÉPEREJÉNEK UJJÁSZÜLETÉSE.

EZER éves történetünknek legrettentőbb csapása alatt nyögünk. A mohipusztai, mohácsi és világosi országos katasztrófák után elkövetkezett a negyedik nagy megpróbáltatása nemzetünknek: a trianoni országcsönkítés. A három első csapást hosszabb-rövidebb idő alatt kihevertük, törhetetlen a reményünk, hogy a negyediken is előbb-utóbb keresztül vezet bennünket a Gondviselés keze, bár kétségtelen, hogy az előbbi katasztrófák sem méreteikben, sem hatásukban nem hasonlíthatók a mostanihoz.

A tatárjárás, igaz, rettentő pusztítást tett az akkor még különben is ritka népeességben, de politikai következménye nem volt, mert a tatárok rövid itt tartózkodás után kitakarodtak, s néhány évtized múlván Magyarország úgy összeszedte magát, hogy a külföldnek is adhatott katonai segítséget, a tatárjárás után 100 évre pedig történetünknek legfényesebb lapjai kezdődnek Nagy Lajos uralkodásával, amikor a költő szerint: „Magyar tenger vizében hunyt el észak, kelet, dél hulló csillaga.“ A mohácsi vész a végzetes csatában elesetteken kívül nem okozott ugyan jelentékenyebb népvészteséget s közvetlen hatása sem volt annyiban, hogy csak évtizedek múlva vezetett az ország feldarabolására, de legnagyobb káros következménye volt, hogy a nemzetet érzelmileg megosztotta, a két királypártot egymással szembeállított a s ezzel lehetővé tette a török hódítást, mely azután az országot területileg is három részre szakította. A török hódoltság azonban legnagyobb kiterjedésében sem ért fel azzal a területtel, amelyet a mostani világháborúban veszített Magyarország. Be kell látnunk viszont azt, hogy ha Mohács után a török hódítás be nem következik, Magyarország elkerülhette volna a világosi és a mostani katasztrófát is, mert Magyarország nem fejlődött volna nemzetiségi állammá, tehát 1848-ban nem lehetett volna ellene kijátszani a nemzetiségeket s most a világháború dicstelen vége után sem lett volna ok a szétdarabolására. Ha a népesedéstörténet szempontjából vizsgáljuk a kérdést, mostani katasztrófánk tulajdonképen Mohácsnál kezdődik. A török hódoltság, amelyet a mohácsi csatavesztés tett lehetővé, másfélszáz év alatt kipusztította, lakosságától megfosztotta az országnak leggazdagabb, legsűrűbb népeességű területeit és ezeket a területeket a bécsi kormány a török kiűzése után idegenekkel telepítette meg, sőt az Alföldre lehúzó magyarországi helyét is idegenekkel töltötte be. Így erősödött meg a hegyvidéken az addig csekély számú idegen ajkú lakosság s így keletkezett az Alföld déli részének, amely a török hódoltság előtt tiszta magyar lakosságú volt, kaleidoszkopszerű nemzetiségi képe. A magyar faj nyelvterülete a török hódoltság előtt már nyugaton, keleten és különösen délen majdnem összesett az ország határával, a török hódoltság után a magyarországi középre szorított össze s csak a székelység maradt meg a keleti határon, de az is csak szigetté zsugorodott össze a beözönlő oláh néptengerben. Bíz-

vást állíthatjuk, hogy ha a török hódoltság be nem következik, Magyarország népe éppen olyan egységes nemzeté olvadt volna össze, mint a nagy nyugati államoké, amelyekben az egységesülő folyamatot ilyen százaadokra kiható katasztrófák nem akadályozták meg.

Harmadik nagy nemzeti szerencsétlenségünk, a világosi fegyverletétele s az azt megelőző szabadságharc aránylag nem járt nagy emberáldozattal, legalább is a mostani méreteket véve. Történetíróink 24.000-re teszik a magyarság veszteségét halottakban, ezt azonban jóval meghaladja az osztrákok, oroszok és az ellenünk fellázadt nemzetiségek vesztesége. Területileg csupán az anyaországgal nem régen egyesített Erdélyt és a Partiumot szakították el tőlünk, azonkívül Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyékből megalakították a szerb vajdaságot, a Muraközt pedig Horvátországhoz csatolták. Magyarországtól tehát elvettek 94.000 négyzetkilométernyi területet, az anyaország egyharmadát, körülbelül annyit, amennyit most a nagyhatalmak meghagytak nekünk. Más lapra tartozik azután, hogy a megmaradt Magyarországot teljesen megfosztották önállóságától s mint osztrák tartományt kezelték, de a mostani megcsonkított Magyarország nevezhető-e függetlennek, amelynek nem is egy hatalom, hanem a kisebb-nagyobb országok egész sora parancsol?

A szabadságharc leverése sem jelentett tehát Magyarországon olyan katasztrófiát, mint a mostani, mert ha politikailag végzetes következményekkel járt is, az ország néperejét nem támadta meg gyökereiben úgy, mint a most ránk szakadt nagy csapás. Történetünknek eddigi nagy katasztrófái után a nemzet megmaradt részének meg volt a lehetősége arra, hogy újra összeszedje erejét, mert az emberpusztítás aránylag nem volt olyan nagy, mint a most lefolyt világháborúban.

A tatárjárás után ez elég hamar sikerült s az előbbi népességi és politikai állapot elég gyorsan visszaállott. A mohácsi vész után sem a néperő lassú vagy elégtelen regenerálódása okozta a török hódítás tartamának elhúzódását, hanem az a körülmény, hogy a megmaradt nemzet politikailag ketté szakadt s így erejét nem tudta egységesen harcbaállítani a hódító török ellen. A szabadságharc utáni elnyomás korszaka 18 évig tartott s hogy a kiegyezéssel véget ért, annak nemcsak a külső politikai kényszerűségek voltak az okai, hanem az is, hogy a magyar nép ösereje hamar kiheverte a csapást és gyorsan pótolta a népességen ütött rést. 1850-től 1869-ig a magyar korona országainak népessége több mint 2 millió 300 ezer lélekkel szaporodott, ami aránylag meghaladta a „győztes“ Ausztria népnövekvését is.

A trianoni béke megfosztott bennünket területünknek több mint kétharmad részétől, ha csak magát az anyaországot vesszük, országunk lakosságának pedig több mint 60 %-át vette el. Még nagyobb baj, hogy a megmaradt népesség legértékesebb, legmunkabiróbb, mondhatni testileg, lelkileg legkiválóbb rétegein szinte átgázolt a világháború. Sajnos, még mindig nem vagyunk, s Magyarország szétdarabolása és nagy részének idegen uralom alá kerülése következtében aligha leszünk abban a helyzetben, hogy országunk háborús vérvesztését teljes nagyságában megállapíthassuk. E tekintetben csak részletadatokra és találgatásokra vagyunk utolva. Ha Magyarország megmaradt volna területi épségében, úgy a háború után tartott népszámlálás eredménye a természetes népmozgalom adataival összevetve, elég megbízhatóan

mutata volna a népességi hiányt. Így azonban, hogy az ország területének és lakosságának nagyobb része áldozatul esett a mohó szomszédok rabló vágyainak, a megszállott területekről olyan népvándorlás indult meg az ország csonka törzsére, hogy ez a számítás lehetőségét vagy legalább is biztonságát megzavarta. A helyzet ugyanis az, hogy Csonka-Magyarország népessége 1910-től 1920-ig körülbelül annyi lélekkel szaporodott, amennyivel e tíz év alatt ugyanezen a területen a születések száma meghaladta a polgári lakosság halálozásának számát. Más szóval a természetes szaporodás teljes számával érvényesült, mintha világháború egyáltalán nem lett volna. Ez másképp nem magyarázható, minthogy a világháború hősi halottjainak számát és a háború előtti elég tekintélyes kivándorlást teljesen kiegyenlítették a megszállt területek menekültjei. Nem is volna különben érthető, hogy Csonka-Magyarország népessége hogyan szaporodhatott 5·0 %-kal ebben a tíz évben, amelyből négy év az itthon maradt népességben is erősen passzív mérleget mutat, a többi hat évnek pedig a normálisnál kisebb természetes szaporodását nagy mértékben ellensúlyozták a hősi halottak. Csonka-Magyarország tényleges népszaporodása aránylag nagyobb volt, mint Nagy-Britanniáé (4·7 %), pedig Angliának — ha a harctéri halottakat nem számítjuk — egyetlen háborús évben sem volt halálozási többlete s háborús vesztesége is viszonylag jóval kisebb volt, mint Magyarorszáé, különösen a megmaradt országrészé. Még az igen egészséges népesedésű Németország is kisebb szaporodási arányt (3·8 %) mutat fel, mint a mi csonka országunk, pedig elszakított részéről, amelyek többségükben német lakosságúak, szintén erős átvándorlás folyt a megmaradt részekre. Franciaország népesedésére hatott a világháború kétségtelenül a legkatasztrófálisabb módon, ha a területi változásokat nem vesszük figyelembe. A háború előtti Franciaországnak ugyanis (Elszász-Lotharingia nélkül) 37,499,394 lakosa van csupán, vagyis 2,102,864-gyel (5·3 %) kevesebb mint 10 év előtt volt, sőt a helyzet az, hogy Franciaországnak ma, Elzász-Lotharingiával együtt is 407,708-cal kevesebb a lakossága, mint 1911-ben Elzász-Lotharingia nélkül volt.

Magyarországnak (az anyaországnak) háborús veszteségét általában 500.000 emberre becsülik. Ez a szám, amelyet a veszteséglisták is nagyjából igazolnak, s a melyet a koppenhágai nemzetközi tudós társaság becslése is valószínűvé tett, a valóságtól aligha áll messze. Az említett társaság, amely az egész harcban állott világ népeinek háborús veszteségét részletesen felbecsülte, Ausztria és Magyarország együttes veszteségét 1,500.000-re teszi. Ebből a Magyarbirodalomra népességi arány szerint körülbelül 600.000, magára a szorosabb értelemben vett Magyarországra 500.000 esik. A veszteség ugyan Magyarországon aránylag nagyobb volt, mint akár Ausztriában, akár Boszniában, úgy hogy nagyobb abszolút számot is vehetnénk fel, de magát a kiinduló számot, 1,500.000-et kissé túlbecsültnek tartjuk. Az is kétségtelen, hogy a tiszta magyar vidékeknek jóval nagyobb volt a veszteségük, mint a nemzetiségi területeknek, ami a veszteségeknek ezredek szerint való kimutatásából is kitűnik, úgy hogy az 500.000 főnyi veszteségnek felét vehetjük olyannak, amely a megmaradt területre esik. Csonka-Magyarország háborús vesztesége tehát 250.000 lélekre becsülhető. Hogy ez a szám nem messze állhat a valóságtól, a következő adatokkal lehet igazolni:

Csonka-Magyarországnak, illetőleg a népszámláláskor magyar közigazgatás alatt állott területnek 7,840.000 főben megállapított népessége körülbelül így oszlott meg nemek szerint: 3,788.000 férfi és 4,052.000 nő. Ezek nem pozitív adatok, hanem az 1920. április hóban tartott népösszeírás alkalmával talált nemi arányoknak a népszámláláskor megállapított népességre való alkalmazása útján keletkeztek. Minthogy ugyanezen a területen 1910-ben 3,720.000 férfit és 3,746.000 nőt talált a népszámlálás, a férfiak szaporulata 10 év alatt csak 68.000, a nőké ellenben 306.000 s míg a nőtöbblet 1910-ben csak 26.000, 1920-ban már 264.000. Ezt a nagy változást csak a férfiak háborús veszteségei idézhették elő, mert a természetes szaporodás, a vándorlások és a menekültek a nemi arányokat lényegesen nem befolyásolhatták, annál kevésbbé, mert a természetes szaporodás és a kivándorlási mozgalom egymással ellentétes irányban hat a nemi arányra. A szóbanforgó 10 év alatt például a férfiak száma körülbelül 191.000-rel nőtt természetes úton, a nőké viszont csak 173.000-rei, ezzel szemben a kivándorlás a férfiakat körülbelül 38.000-rel fogyasztotta meg, a nőket pedig csak 19.000-rel, úgy hogy végeredményben a férfiak szaporulata 153.000, a nőké 154.000. A menekültek között valószínűleg több a férfi, mint a nő, a különbség azonban nem lehet jelentékeny, végeredményben tehát a nőtöbbletnek 240.000-rel való növekvését a körülbelül hasonló számú hősi halottak idézték elő. A nemi megoszlás számai e szerint igazolják azt a feltevést, hogy a hősi halottak száma Csonka-Magyarországon 250.000 körül van.

Az összes népességhez viszonyítva nem jelent ez túl nagy számot, hiszen alig 3 %-a a lakosságnak, ha azonban meggondoljuk, hogy ez a negyedmilliónyi tömeg mind a férfiak és éppen a legéleterősebb, legmunkabiróbb korosztályok férfiái közül hiányzik, mindjárt kiténik ennek a 3 %-nyi hiánynak nemcsak a jelen gazdasági és népesedési viszonyaira való nagy befolyása, hanem a jövőre való kihatása is. Feltéve, hogy e 250.000 férfi nem hiányoznék, Csonka-Magyarországon körülbelül 4,038.000 lenne a férfiak száma, ezek közül a 20—50 éves korra esnék normális körülmények között hozzávetőleg 1,570.000; a 250.000 főnyi hiány pedig majdnem kizárólag ezt a korcsoportot terheli, úgy hogy a 20—50 éves férfiak száma 1,570.000 helyett körülbelül csak 1,320.000. A veszteség itt tehát már nem 3 %, hanem 16 %. A munkabíró, kereső és a fajiennartás és fajszaporítás szempontjából értékesebb férfiak közül tehát minden hatodik hiányzik. Ez azt jelenti, hogy a születések száma háború után még jó ideig kisebb arányú lesz még akkor is, ha a gyermek utáni vágy ugyanakkora marad az emberekben, mint a milyen mértékben megvolt az a háború előtt. A születéseknek 97 %-a ugyanis 20—50 év között lévő apáktól származik, ha tehát az ilyen korú férfiak száma 16 %-kal csökkent, szükségképen legalább is énnivel kell csökkennie a születések számának is. Magyarországon tényleg azt látjuk, hogy míg 1914-ben még 34·5 élveszületés esett ezer lélekre, 1920-ban csak 26·9. Az adatok nem egészen hasonlíthatók össze, mert az előbbi az egész anyaországra vonatkozik, az utóbbi pedig Csonka-Magyarországra, a megmaradt területen azonban a békeévekben is 6—7 tizeddel kisebb volt a születési arány, mint az országos átlag. Ha feltételezzük, hogy 1914-ben a mai magyar területen 33·8 volt a születési arány, s tekintetbe vesszük, hogy az 1920. évi születési arány utólagos pótlásokkal és helyesbítésekkel körülbelül 27·2-re fog felmenni, úgy a születési arány csökkenése a békeévekhez

képest 19.5 %-os. Látjuk tehát, hogy nálunk a születési arány nagyobb mértékben csökkent, mint a milyen mértéket a hiányzó férfiak száma indokolt volna. E mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a háború befejeztével rendkívül nagy számban jöttek létre új házasságok, amelyeknek a következő évek születési számait nagyobb mértékben kellett volna felemelniök. A háborús államok közül egyben sem szökkent fel a háborút követő években a házasságkötések száma olyan erősen, mint épen Csonka-Magyarországon s mégis a születések száma még a normális arányban sem következett be. Ennek igaz, részben az az oka, hogy a proletárdiktatúra alatt nagy számban létrejött házasságok jórészt csak meglévő házastársi viszonyoknak az akkori gyorsított eljárás szerint való törvényesítései voltak s így nem tekinthetők új házasságoknak. De még ha nem szökkent volna is fel a háború után a házasságkötések száma, akkor is a meglévő házasságokban a férjek tömeges és egyidejű visszatérése folytán nagyobb szaporulatot lehetett volna várni a háborút követő években, de a születéseknek ez a várt fellendülése nálunk, sajnos, nem következett be. Még a legyőzött és gazdaságilag annyira lenyűgözött Németországban is majdnem eléri már 1920-ban a születések aránya az utolsó békeévéét. 1914-ben 26.8 volt Németországban a születési arány ezer lélekre s 1920-ban a háborús mélypontok után újra felmegy 26.2-re. Nagy-Britanniában még kedvezőbb a helyzet: 1914-ben 23.9 volt a születési arány, 1920-ban még magasabb is: 25.4, pedig ott nem is volt annyi pótolni való, mint például nálunk, mert Nagy-Britannia okos népességi politikájával elérte azt, hogy még a legrosszabb háborús évben is csak 23 %-kal csökkent születéseinek a száma, míg nálunk a csökkenés a legrosszabb évben 56 %-ot tett. Legkedvezőbbnek mutatkozik a háború utáni születési arány a békeévekhez képest Franciaországban, ahol tudvalevőleg már a háború előtt is nagyon kevés gyermek született. Franciaország születési arányszáma 1914-ben 18.0 volt, 1920-ban pedig felment 20.7-re, miután a háborús évek egyikében 10 alá süllyedt.

A nagy nyugati államok a háború után a népesedés terén bizonyos fellendülést mutatnak, mely még a háború előtti éveket is meghaladja, Magyarország ellenben itt is lemarad a népek versenyében. Igaz, hogy születési aránya most is magasabb, mint a nagy nyugati államoké, de a békeévekhez képest mutat nagy visszaesést. Ugy látszik, hogy a születések számának korlátozása, az egy- és kétgyermekrendszer, amely nálunk is folytonosan terjedt már a háború előtt is, a háború elvesztésével és az ország eldarabolásával ránk szakadt nyomorúság és lelki depresszió hatása alatt még nagyobb méreteket öltött. A folyton fokozódó drágaság, a megélhetési viszonyok állandó rosszabbodása lehetőlen, hogy nyomot ne hagyjanak népesedésünkön. Azok az osztályok, amelyeket a drágaság sújt, azért korlátozzák a gyermekszületést, mert a gyermekeket nem tudják felnevelni, viszont azok az osztályok, amelyeket a drágaság nem érint, sőt amelyeket éppen a javaknak ez a hihetetlen áremelkedése soha nem remélt vagyonhoz és jövedelemhez juttat, mint a termelők és kereskedők nagy része, igényeik hirtelen megnövekedése és részben erkölcsi érzékük lazulása folytán is térnek át az egy- és kétgyermekrendszerre, vagy legalább is korlátozzák a további gyermekáldást. Itt tehát egy igen veszedelmes bajjal állunk szemben, amely ha elhatalmasodik, alapjában megrendült nép-erőnk regenerálódásának lehetőségét is kétségessé teszi.

Népünk számbeli erejének a háború előtti színvonalra való visszaállítása különben is — még ha népesedésünk a legkedvezőbb születési és halálozási viszonyok között folyik is, — évtizedekre kiható folyamat. Nem gondolunk egyelőre arra, hogy Csonka-Magyarország népszáma elérje az integráns Magyarország népszámát, ami még távolabbi kép, hanem számbeli erő, néperő alatt azt értjük, hogy a népesség nemek és korcsoportok között a normális arányok szerint oszljon meg, mert csak a népességnek ilyen normális megoszlása biztosítja a népesedés egészséges, egyenletes és zavartalan menetét. Ha az egyik nem erős túlsúlyban van a másik felett, vagy ha egyes korosztályokban nagy hiányok mutatkoznak, különösen, ha egyes fiatalabb korosztályokban jóval kevesebben vannak, mint a közvetlen előttiük lévő idősebbekben, akkor a népesedés nagy zökkenéseknek van kitéve s ez újabb és újabb hullámvonalakat okoz a népesedés menetében. A háború népességünknek ezt a megkívánt harmonikus megoszlását — sajnos — annyira megbolygatta, hogy jövő népesedésünkben bizonyos zökkenők, sőt erős visszaesések szinte matematikai biztossággal fognak bekövetkezni. Gondoljunk csak arra, hogy 20—50 éves férfaink közül körülbelül 250.000, vagyis az összesnek 16 %-a hiányzik, amely hézag semmiképen sem pótolható. Ez a hiány egyes korévekben bizonyára felmegy 30 %-ra. A megfelelő korú nők megmaradtak a teljes létszámban és így egy negyedmilliónyi egészséges, életerős nő pártára és meddőségre van kárhozthatva. Azok a gyermekek tehát, akiket ezek a nők normális viszonyok közt szültek volna, két évtizeden át hiányozni fognak a születési statisztikából. Ez a körülmény ugyanennyi ideig szükségképpen le fogja szorítani születési arányszámunkat. Viszont abban a mértékben, amint a háborútól érintett korosztályok zöme fokozatosan kivonul a fajfenntartó korból s helyüket az 1900 utáni évek szülöttei foglalják el, akiket a háború nem fogyasztott meg olyan mértékben, a születési aránynak lassú javulására lehet kilátás, feltéve, hogy időközben a egyke rendszer nem terjed rohamosan tovább. Ez a helyzet körülbelül 1934-ig, 1935-ig tart, amikor népesedésünkben egy szinte katasztrófálisnak mondható s néhány évig még súlyosbodó visszaesés fog beállni. Ekkor kerülnek ugyanis házasodó, férjhezmenő korba a világháború éveinek megfogyatkozott számú szülöttei. A mondott évektől kezdve egyszerre nagy mértékben meg fognak csappani az új házasságok s minthogy az újszülöttek tekintélyes hányadát az új házasságok adják, a következő években a születések számában is nagy fogyatéék fog mutatkozni.

Hogy milyen nagy arányú lesz ez a születési hiány, arról a következő szám adatok nyújthatnak fogalmat:

Év	Normális születési szám (az 1911—14. évek átlaga)	Tényleg született gyermekek száma	Elmaradt születések	Utóbbiak a normális születési szám százalékában
1915. II. fele	324.000	168.000	156.000	48·1
1916.	648.000	314.000	334.000	51·5
1917.	648.000	297.000	351.000	54·2
1918.	648.000	283.000	365.000	56·3
¹ 1919. I. fele	324.000	163.000	161.000	49·7
A négy év együtt	2.592.000	1.225.000	1.367.000	52·8

¹ Az 1919. évi adatok nem pozitívek, Csonka-Magyarország adatai után vannak kiszámítva.

Az egész anyaországban e szerint 1915. közepétől 1919. év közepéig terjedő négy év alatt 2,592.000 gyermeknek kellett volna rendes körülmények között világra jönni s ezzel szemben csak 1,225.000 gyermek született, *elmaradt tehát 1,367.000 gyermek születése*, vagyis az összes normális születések 52·8 %-a áldozatul esett a háborús behívásoknak, a családi tűzhelyek megbolygatásának! A megmaradt Magyarországra ezekből a számokból esik körülbelül 1,040.000 normális születés, 491.000 tényleges születés és *549.000 elmaradt születés*. A háborús veszteség tehát e gyermekeknél sokkal nagyobb, mint a felnőtteknél, ahol azt 250.000-re becsültük. Igaz, hogy a felnőtteknél a veszteség — ha azt a népszaporodás szempontjából tekintjük — tulajdonképpen kétszeres, mert a hiányzó 250.000 férfi miatt ugyanennyi nő is meddőségre van kárhozthatva, tehát a népszaporodás szempontjából nem számít, a hiány e szerint tulajdonképpen 500.000 ember. De még ha így számítjuk is a felnőtteknél mutatkozó hiányt, akkor is meghaladja azt a gyermekek meg nem születése folytán előállott hézag, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a háborúnak a születésekre való hatása már 1915. májusában kezdődött s csak 1919. júliusával ért véget. A már említett négy évi elmaradáshoz tehát még egy negyed év hiánya is csatlakozik, ami szintén körülbelül 30.000-re rúg, úgy hogy Csonka-Magyarország egész veszteségét a születések elmaradása következtében 580.000-re becsülhetjük.

Még nagyobb baj az, hogy ez a nagy hiány majdnem csak négy évfolyamra koncentrálódik, míg a felnőtteknél mutatkozó hiány több mint 30 évfolyam között oszlik meg. Míg tehát a felnőttek hiánya a népszaporodásra huzamosabb ideig ugyan, de az egyes években kisebb hatást gyakorol, addig a négy évfolyamra szorítkozó nagy hiány a népszaporodásra rövidebb ideig ugyan, de számszerű hatásában szinte katasztrófális befolyással lesz, ha a szobánforgó évfolyamok nemzőképes korbá kerülnek. 1934 után néhány évig a születések száma egyszerre nagy mértékben meg fog fogyatkozni, s csak akkor emelkedik fel újra, mikor már a születések zömét a világháború után született nemzedék fogja szolgáltatni. 1934 után 20—25 évre kisebb méretekben újra ismétlődik az eset s még azután is néhány nemzedéken át, úgy mint mikor a vízbe dobott kő okozta hullám a bedobás helyétől távolodva mindinkább elsímul.

Ma még az életben alig vesszük észre a gyermekeknek ezt az óriási hiányát, de már 1922. év őszén megdöbbenve fogják látni a tanügyi férfiak, hogy az első elemi osztályba csak fele fog beíratkozni a megszokott számnak, a következő években pedig még fele sem. Lesz olyan tanév (1925—26), amikor a négy osztályos elemi iskolákban 200 gyermek helyett körülbelül csak 94 gyermek lesz. 1926-tól kezdve az elemi iskolákban enyhül a helyzet, viszont a középiskolákban kezdődik a tanulók nagymérvű megcsappanása.

Népesedési politikánknak a világháború által adott helyzet folytán rendkívül nagy nehézségekkel kell megküzdeni, hogy éppen a világháború okozta nagy emberhiányt pótolhassa. A háború nemcsak közvetlenül okozott óriási kárt emberanyagunkban, de még az utánpótlást is nagyon megnehezítette a nemek és korcsoportok természetes arányának durva megzavarása által. A népesség belső strukturája pedig egy finoman felépített szerkezet, amely csak akkor működik rendesen, ha a szerkezet egyes részei megfelelő arányban

vannak egymással. A háború előtt is előfordultak e szerkezetnek kisebb megzavarásai pl. az 1873 évi kolerajárvány; ennek a hatásai még most is kimutathatók a népesség kormegoszlásában s a házasságkötések és a születések időnkint való visszaesésében, sőt a mint egy alkalommal kimutattam, az 1900-as évek első tizedében fellépett nagy kivándorlási mozgalom is jórészt a népességnek megzavart kormegoszlásával függött össze. Mi volt azonban a kolerajárvány pusztítása, amely többé-kevésbé egyenletesen oszlott meg nemek és korcsoportok között, a világháború egyoldalú és rendszertelen emberpusztításához képest!

Ezeket a népesedésünk jövő alakulásában okvetlenül mutatkozó visszaeséseket, zökkenéseket, — sajnos — egyáltalán nem tudjuk elhárítani, sőt mérsékelni sem, mert nincs módunk a most élő nemzedékek nemi és korbeli összetételét megváltoztatni. Még az idő sem fog ezen változást előidézni, mert az egyes korosztályoknak meg van a maguk elhalálozási rendje, az egyes korcsoportok közt most mutatkozó aránytalanságok tehát csak annyiban fognak változni, hogy az idők multával mindig kisebb és kisebb abszolút számok fognak egymással szemben állani s az aránytalan számokkal szereplő korosztályok a fokozatos kihalás folytán a népességnek mindig kisebb és kisebb részét fogják alkotni. Hiú erőlködés lenne tehát a népesség megzavart egyensúlyát helyreállítani akarni, hogy a jövő fejlődés egyenletes legyen. Csak azt tehetjük, s ezt kötelességünk is tenni, hogy egyrészt a rendelkezésünkre álló fajfenntartó és fajszaporító erőt igyekezzünk teljes mértékben kihasználni, másrészt a megszületett gyermekeket iparkodjunk minél nagyobb számban megtartani az életnek s végül küzdjünk a fertőző betegségek, különösen ezek legveszedelmesebbike, a gümőkór ellen. *Az egyke, a gyermekhalandóság és a tüdővész*, ezek népesedésünknek legnagyobb ellenségei, népünk természetes szaporodásának legkonokabb gátlói. Az első szándékosan hűnös és erkölcstelen módon a meg nem született életet csírájában igyekszik elfojtani, a másik kettő pusztítása nem ered tudatosságból, de segítőársai a nyomor és a tudatlanság. Népesedésünk három fő baját így lehet jellemeznünk: az egyiket s általában a születések folytonos csökkenését előidézti az erkölcstelenség és vallástalanság, a gyermekhalandóságot elsősorban a tudatlanság és nemtörődömség, gümőkórt a nyomorúság.

Lássuk most már, hogy népesedésünk e három rákfenéjének milyen mértékű a pusztítása.

A világháború előtt Magyarországon általános egykerendszerről beszélni nem lehetett. Születési arányunk egyike volt a legmagasabbaknak Európában, csak Oroszországban és a Balkán államok előztek meg e tekintetben bennünket. Kétségtelen azonban, hogy születési arányunk az utolsó évtizedekben folytonosan romlott s míg például az 1880 körüli években (1876—1885) még 44.4 volt ezer lélekre, az 1910. körüli években (1908—1913) már csak 36.0. Ez azonban úgy szólván világszerte mutatkozó jelenség, talán csak az egy Bulgária kivétel e szabály alól. Sőt a nyugati iparos államokban még sokkal nagyobb mértékben jelentkezik ez a baj, így különösen Belgiumban, Angliában, Szászországban és Franciaországban, ahol a születések csökkenésével a halálozások fogyása nem tartott lépést s így a természetes szaporodás mértéke is csökkent. A két népmozgalmi jelenség ugyanis egymásra is hat s a

születések csökkenése rendszeres magával hozza a halálozások számának fogyását, minthogy a születések csökkenésével a halálozásnak jobban kitett korosztályok kisebb hányadát teszik a népességnek; viszont az is megfigyelhető, hogy ha a halálozási viszonyok javulnak, különösen a gyermekhalandóság csökken, a születések száma is lejjebb száll, mert a pótlás érzetének szüksége kischbedik. Végeredményben a születések számának mérsékelt csökkenése, ha azzal a halálozások megfelelő arányu fogyása jár együtt, ha tehát e párhuzamos két jelenség mellett a természetes szaporodás változatlan marad, nemzetgazdasági szempontból nem kedvezőtlen jelenség, mert úgy a születés, mint a halálozás értékek fogyasztásával jár, ha tehát ugyanazt az eredményt kevesebb értékfogyasztással tudjuk elérni, az nemzetgazdaságilag csak előnyös lehet. Hogy egy példával világítsam meg a dolgot, az a család, amely négy gyermeket produkál s mind a négyet felneveli, több hasznot jelent a nemzetnek, mint az a család, amely hét született gyermekből csak négyet tud felnevelni.

Magyarországon a világháborúig az volt a helyzet, hogy a születések fogyásával a halálozások csökkenése nemcsak lépést tartott, de az utóbbi nagyobb mértékű is volt, úgy hogy a természetes szaporodás kissé ugyan, de fokozatosan emelkedett. Az 1880 körüli években még csak 9·3 szaporodás esett ezer lélekre, 1890 körül 10·7, 1900 körül 11·3 és 1910 körül 11·4. Ezek az arányszámok azonban sok európai államé mögött elmaradtak. Ennek oka az, hogy halálozási arányunk még mindig igen magas, Oroszország és Bosznia után legmagasabb volt Európában, másrészt házasságaink nem olyan termékenyek, mint több európai állam házasságai, amely államokban pedig alacsonyabbnak látszik a nyers születési arány. Ez utóbbi ugyanis nemcsak a tényleg született gyermekek számától függ, hanem nagy mértékben attól is, hogy a népességnek hányadrésze él házassági kötelékben. Nálunk a házások aránya olyan magas, mint alig valahol Európában, a születési aránynak magas voltát tehát ez is magyarázza s ha házasságaink termékenyebbek lennének, születési arányunknak még jóval magasabbnak kellene lennie. Az 1910. körüli években (1906—1915) ezer 15—49 éves férjes nőre 198 törvényes élveszületés esett évenként, ezt az arányszámot csak a közismerten szaporátlan Franciaország (114) és Belgium, azután Szászország, Anglia, Svájc, Dánia és Svédország nem érte el, a többi mind meghaladta; Bulgáriáé és Oroszországé felment 280—290-re. Házasságaink termékenysége tehát még az európai átlagot sem érte el; ha ezen az átlagon lenne, a házások nagy száma mellett az ezer lélekre eső születési aránynak körülbelül 40-ig kellene emelkednie. Ilyen születési arány mellett az évenként született gyermekek számának a háború előtti években 743.000-nek kellett volna lennie s minthogy csak 648.000 volt, az évi veszteség az egyes vidékeken mutatkozó gyermekkorlátozás miatt 95.000 gyermek. Ez a szám nem egyenletesen oszlik el az országban, mert hiszen vannak járásaink, amelyekben még közvetlenül a háború előtt is 45-ön felül volt a születések aránya. Általános egykéről, illetőleg az egyikének elhatalmasodásáról a mi viszonyaink között csak ott lehet szó, ahol a születési arány már a 25 alá süllyedt. Ilyen járás a háború előtt csupán kilenc volt egész Magyarország területén s ezek közül is csak három maradt meg, úgymint a siklósi és szentlőrinci Baranyában és a központi Tolnában. Mind a három

járásban főképp a reformátusok közt van elterjedve az egyke, úgy hogy a baranyamegyei reformátusság — sajnos — már egészen ott van, ahol Franciaország népe: lassú fogyásnak indult. 1869-ben még 47.024 református lakott Baranyában, 1910-ben már csak 39.028, arányszámuk pedig a népességben 18-0 %-ról 12-9 %-ra esett 41 év alatt. A baranyai reformátusok egyke rendszere évtizedekre nyúlik vissza s már egész irodalma van, de eddig semmiféle közvetlen vagy közvetett rendszabállyal sem lehetett neki gátat vetni, amlyira befészkelte magát a néplélekbe ez az erkölcstelen és nemzetpusztító szokás. Sajnos, a baranyai egyke központ már a szomszédos vármegyék reformátusait s helyenkint katolikussait is megfertőzte s azért a Balatontól délre fekvő egész dunántúli vidéken sehol sem emelkedik a születési arány 35 fölé.

Sajátságos, hogy míg nálunk az egykerendszer a fővárostól és néhány vidéki várostól eltekintve, leginkább a kisbirtokos parasztságnál, még pedig a magyarok közt a dunántúli és garamvidéki reformátusoknál, a tótok közt a hont-, nógrád- és gömörmegyei luteránusoknál és az oláhok közt a krassószörényi és hunyadi görög-keletieknél kapott lábra, addig külföldön többnyire a városi iparos-munkásság közt terjedt el legnagyobb mértékben. Az is kétségtelen, hogy római vagy görög katolikus egykés község alig akad az országban, ami azzal magyarázható, hogy a katolikus lakosságban, legalább is Magyarország katolikus lakosságában mélyebb és bensőbb a vallásos érzés, mint a többi felekezeteknél. Hogy a vallásos érzületnek milyen nagy szerepe van e tekintetben, azt igen meggyőzően bizonyítja be Julius Wolf² boroszlói tanár, amikor kimutatja, hogy Németországban azokban a kerületekben süllyedt a születési arány a legrohamosabban, amelyekben a választásoknál szociáldemokratákra esett a legtöbb szavazat s viszont a centrupárti, vagyis erősen katolikus vallásos érzésű kerületekben a születési arány csökkenése jelentéktelen volt. Magyarországon is azt látjuk, hogy a gyáripari munkásságnál az 1900 és 1910. évek között a születési arány 43-9-ről 35-3-ra, vagyis 8-6-del esett, ellenben a kisipari munkásságnál, amelyre a szocializmusnak sokkal kisebb a hatása, 36-9-ről csak 34-1-re, vagyis csupán 2-8-del csökkent a születési hányados. Azt pedig nem lehet tagadni, hogy a szocializmus a más osztályok iránt gyűlöletet hirdet, a vallásos érzést kigúnyoló rendszerével egyáltalán nem emeli az erkölcsösséget és vallásosságot, legjobban esetben valószínűleg idéz elő és az anyagi gondolkozást terjeszti, ami a legfőbb oka az egyke elharapódzásának. A szegénység és a nyomor csak kisebb mértékben s inkább az intelligensebb s így magasabb életigényekkel bíró osztályoknál idézi elő a gyermekszám korlátozását, a valóságban tehát a helyzet éppen ellenkezőleg áll, mint a hogy a szocialisták hirdetni szeretik, mert hiszen azt látjuk, hogy a legszegényebb családokban és a legszegényebb vidékeken születik a legtöbb gyermek. Budapesten például állandóan a III. és X. kerületben, ahol a legszegényebb néposztály lakik, legmagasabb a születési arány, legkisebb viszont a jómódú Belvárosban és a Lipótvárosban. A zsidóságnak legszegényebb, legnyomorultabb eleme végtelenül szapora, ellenben a jólétben dúskálkodó gazdagjainál alig találunk gyermeket. Magánál a parasztságnál

² Julius Wolf: Der Geburtenrückgang. Jena 1912.

is az a helyzet, hogy a földnélküli mezőgazdasági munkások közt évenként 53-1 születés esik ezer lélekre (az 1910/11. évek átlagában), a gazdasági cseledekénél 36-1 s a kisbirtokosoknál már csak 32-7. A baranyai reformátusok egyikét is azzal magyarázzák, hogy a birtok elaprózásától való félelem készíti a túlnyomólag birtokos református parasztságot a gyermekszületek korlátozására. Franciaországban a paraszt kisbirtokos tipikus hazájában szintén ez a fő oka az egyke elterjedésének. Franciaországban nem is fejlődhetik az ipar, mert a parasztságnak nincs succrescentiája, hogy a gyárakat munkásokkal láthatná el, azért olyan nagy Franciaországban az idegen munkások bevándorlása, mely a háború óta még nagyobb mérveket öltött. A legutóbbi népszámlálás szerint Franciaországban már közel másfél millió az idegenek száma.

Nálunk is meg lehet jósolni, hogy a földbirtokreform végeredményben a születések számának további apadására fog vezetni, ha átmenetileg a szociális viszonyok javulása is jár a nyomában. A földhöz jutott parasztság eleinte rendesen igen gyorsan szaporodik; ennek élénk példáit láttuk az állami telepítéseknel, amelyeknek emberanyagát sokszor a szaporátlan reformátusokból vették, akik az új terjeszkedési területen újra visszanyerték régi szaporaságukat. Ez a szaporaság azonban nem tart sokáig, csak addig, míg kitöltik a kapott földterület által szabott kereteket s a legtöbb esetben a szaporaság csak látszólagos, mert többnyire fiatal házaspárokat telepítenek. Második nemzedékben a szaporaság már lényegesen csökken, mert az új sarjnak már nincs helye a terjeszkedésre, viszont a birtok túlságos elaprózásának aggodalma már megszállja az apák lelkét. Ne áltassuk tehát magunkat azzal, hogy a birtoktalan parasztságnak földhöz juttatása okvetlenül kedvező hatása lesz nép-erőnk növelésére. Ez a kedvező hatás csak rövid ideig fog mutatkozni, hogy azután helyet adjon a még lassúbb fejlődésnek s azután a stagnációnak. A megmaradt Magyarország sírját az ásná meg, ha a közép- és nagybirtokokat teljesen felosztanók a birtoktalan elemek között, mert ez a végzetes gazdasági lövetkezmenyeken kívül azzal is járna, hogy országunknak eddig még szaporá néposztályait könyörtelenül odadobnók az egyke pusztításának s a magyar nép a francia nép nem írgyilendő sorsára jutna. Nekünk pedig most még fokozottabb buzgósággal kell népünk számerejét növelni, hogy az elszakadt részekben, amelyeket úgy látszik, már csak erő szerezhethet vissza, újra magunkénak mondhassuk.

Mindezek a fejtegetések azonban nem azt jelentik, hogy számbeli fejlődésünk zavartalan menete érdekében tartózkodnunk kellene olyan szociális reformok végrehajtásától, amelyek népünk anyagi jólétének emelésére alkalmasak, csupán arra figyelmeztetnek, hogy azokat a reformokat kellő előrelátással, fokozatosan oldjuk meg és egyúttal olyan közegészségügyi intézkedéseket létesítsünk, amelyek a születések okvetlenül beálló csökkenésével párhuzamosan a halálozások számát is megfelelő mértékben leszállítják. E mellett nem szabad megelégednünk a nép erkölcsi világának, vallásosságának gondos megóvásáról minden káros befolyással szemben, mert, ismétlem, az egyke nem gazdasági, hanem elsősorban erkölcsi betegség, amelyet csak lelki eszközökkel lehet gyógyítani, vagy meggátolni.

Népesedésünknek másik nagy rákfenéje az ijesztő nagy csecsemő-, illetőleg gyermekhalandóság. Magyarországon a háború előtti években a szü-

letett gyermekeknek 20 %-a elpusztult, mielőtt az egy éves kort elérte volna. Pedig ez az óriási adó, amit a halálnak fizetünk, elkerülhető, vagy legalább is erősen leszállítható lenne, ha népünk asszonyai ki lennének tanítva a helyes gyermekápolás és gyermekgondozás módjára. Európában az egyetlen Oroszország az, amelynek csecsemőhalandósága a mienket felülmúlja, de Oroszország népének kulturális állapota össze sem hasonlítható a mi népünkével. Annál meglepőbb, hogy még a Balkán-államok és a dél-román államok csecsemőhalandósága is kedvezőbb, mint Magyarországé, holott ezeknek az országoknak a népe is alacsonyabb műveltségi fokon áll, mint Magyarországé. Ugy látszik tehát, hogy nálunk nemcsak a tudatlanságnak, hanem a gondatlanságnak is nagy része van a csecsemőhalandóság ijesztő pusztításában.

Hogy ez a pusztítás emberéletben mit jelent, azt pl. Norvégia adataival való összehasonlítás mutatja meg. Norvégiában az élveszületetteknek csak 7%-a hal el az egy éves kor elérése előtt, nálunk 20%-a. Ha Magyarországon is ilyen lenne a csecsemőhalandóság, évenként 80.000 gyermek maradna meg, illetőleg ennyivel több menne át a 2. életévébe. A tudatlanság és gondatlanság Magyarországon évenként 80.000 csecsemőt pusztít el. A közvetlenül ez után következő életévekben még rosszabb a helyzetünk. Itt Dánia vezet, amennyiben Dániában az 1—4 éves korban lévő gyermekeknek csak 0·7%-a hal el évenként, nálunk ellenben 3·5%-a, arányszámunk tehát ötször rosszabb, mint Dániáé. Ha az egy évnél idősebb, de 5 évnél fiatalabb gyermekek halandósága olyan lenne, mint Dániáé, 64.000 ilyen korú gyermekhalottunk helyett csak 13.000 lenne évenként, vagyis 51.000-rel kevesebb. Csupán 5 éves életkorig tehát több mint 130.000 gyermeket lehetett volna megmenteni az életnek évenként az integráns Magyarországon, ha csecsemő- és gyermekhalandóságunk azon a fokon állana, mint a legkedvezőbb helyzetben lévő európai államoké. A mai Csonka-Magyarországra átszámítva és a megcsökkent születési számokai véve, körülbelül 35—40.000-re lehet becsülni az 5 éves korig évenként megmenthető gyermekek számát. S épen itt nyílik a legbővebb és leghálásabb tér úgy az állami, mint a társadalmi tevékenység számára, mert a csecsemő- és gyermekhalandóság ellen legkönnyebb felvenni a harcot s ezen a téren legtöbb eredményt lehet elérni, ha kellő tudással és eréllyel küzdünk e baj ellen. A tudatlanság ellen a tanítást, a felvilágosítást, a gondatlanság ellen pedig a legszigorúbb büntetést kell alkalmaznunk. A természet rendje szerint gyermeknek nem lenne szabad meghalni. Orvosok megállapítása szerint a gyermekek túlnyomó nagy többsége, legalább 95—98%-a ép és életképes szervezettel jön a világra, s ebben a tekintetben alig lehet különbség az egyes nemzetek között. Mégis azt látjuk, hogy míg Norvégiában a született csecsemőknek csak 1·7%-a hal el veleszületett gyengeségben, Magyarországon nem kevesebb, mint 9·1%-a. Szinte elrettentő az a kép, amit az alábbi kimutatás elénk tár:

Ország	Élveszületések száma az 1910. év körül évenként	Veleszületett gyengeségben elhaltak	Az utóbbiak az élveszületések %-ban
Norvégia	62.000	1.050	1·7
Németalföld	170.000	3.100	1·8
Belgium	175.000	3.700	2·1
Ausztria	900.000	22.000	2·4

Ország	Élveszületések száma az 1910. év körül évenként	Veszületett gyengeségben elhaltak	Az utóbbiak az élveszületések ‰-ában
Spanyolország	640.000	16.500	2·6
Svédország	135.000	3.800	2·8
Franciaország	762.000	22.000	2·9
Olaszország	1,125.000	39.000	3·5
Nagybritannia és Írország	1,124.000	40.000	3·6
Svájc	93.000	3.300	3·6
Szerbia	111.000	4.000	3·6
Németbirodalom	1,900.000	70.000	3·7
Magyarország	651.000	59.000	9·1

Egy európai államban sem emelkedik a veszületett gyengeségben elhalt gyermekek arányszáma még a 4 %-ig sem s nálunk az európai maximumnak több mint kétszerese szerepel. Bizonyos, hogy a valóságban nem a veszületett gyengeség okozza közel 60.000 csecsemő halálát, hanem ezt az általános és semmit mondó kifejezést a legtöbb esetben csak takarónak használja az a tudatlanság és a gondatlanság, amely tulajdonképpen ezeknek az ártatlan kisdedeknek az életét kioltja.

A csecsemőhalandóság elleni küzdelemnek, mint említettem, elsősorban a felvilágosításra, a tanításra kell fordítania erejét. Már az iskolában meg kell tanítani a nagyobb leányokat a csecsemővel való bánásmódra, különösen az idő előtt való etetés veszedelmére, hogy mint leendő anyák, annak idején életben tudják tartani gyermekeiket. Ha fontosnak tartják azt, hogy a férfiak az alkotmánytan elemeit elsajátítsák avégből, hogy mint választópolgárok alkotmányos jogukat tudatosan gyakorolhassák, mennyivel szükségesbb, hogy viszont a nők is kitaníttassanak arra, hogy hazafias kötelességüket, mely minél több egészséges gyermek felneveléséből áll, teljesíteni képesek legyenek.

Nagy szerep vár a csecsemőhalandóság elleni küzdelemben a csecsemőgondozó intéztekre és a szervezendő csecsemőgondozónői intézményre. Ezeknek a tanításon kívül az ellenőri szerep jut. Ugy kell ezeket megszervezni, s olyan sűrű hálózattá fejleszteni, hogy egyetlen született gyermek se kerülje ki az ellenőrzést és a folytonos felügyeletet. Minden szülőnek számot kell adni arról, hogy hogyan sáfárkodott gyermeke életével, s ha kiderül bűnös tudatlansága és vétkes gondatlansága, mely az oktatás és jó tanácsok ellenére halálba vitte gyermekét, úgy érje szigorú és megszégyenítő büntetés. Viszont azok a szülők, akik nagy számú gyermeket neveltek fel, részesüljenek jutalmakban és kitüntető elismerésben, amelyet a hatóságok jelenlétében, ünnepélyes keretek közt kell az illetőknek átadni, hogy érezzék azt a tiszteletet és közbecsülést, amely nekik hazafias kötelességeik buzgó teljesítéséért kijár. Részemről még a nők választójogát is helyesnek tartom kisebb értelmi cenzus mellett legalább három élő gyermek bírásához kötni, ami igazán általános és demokratikus kikötés lenne s azt a nőt jutalmazná meg *joggal*, aki viszont a hazának tartozó anyai *kötelességét* legalább a minimális mértékben teljesítette.

Népesedésünk kedvező alakulásának harmadik megrontója a túlságosan nagy gümőkórhalandóság. Ez a betegség túlnyomóan a felnőttek soraiban

pusztít, tehát a nagy gyermekhalandóságtól megkímélt, a gyermekeket fenyegető bajokon átvergődött rétegeket tizedeli meg. A békeévekben is 60—65.000 főnyi gümőkór-okozta halálozásból csak valamivel több mint egy tizedrészt (6.500—7.000) esett a hét éven aluliakra. Ismét csak a többi európai állam adataival való összehasonlításból ítélhetjük meg, hogy népünknek gümőkórban való halandósága tekintetében milyen kedvezőtlen helyzetben vagyunk. Az 1906—10. évek átlagában esett ezer lélekre gümőkórban elhalt:

Portugáliában	1·10	Franciaországban	2·21
Belgiumban	1·29	Norvégiában	2·40
Németalföldön	1·66	Svájcban	2·47
Olaszországban	1·67	Finnországban	2·72
Nagybritanniában és Ir-		Ausztriában	3·05
országban	1·72	Szerbiában	3·12
Németországban	1·75	Magyarországon	3·64
Spanyolországban	1·76		

Míg pl. Portugáliában évenként csak 1·10 gümőkóros halott esik ezer lélekre, Magyarországon több mint háromszor ennyi: 3·64. Ha Portugália arányszámát a mi népességünkre alkalmazzuk, kiderül, hogy Magyarországon csak 20.000 embernek lenne szabad gümőkórban meghalni a tényleg elhalálozó 65.000-rel szemben. Veszteségünk tehát ezen a számlán ismét 45.000 ember. Igaz, hogy közvetlenül a háborút megelőző években nálunk is fokozatos javulás volt észlelhető, úgy hogy 1914-ig a gümőkór-okozta halálozás 2·94 ezrelékre szállt alá, a háborús években azonban újra rohamosan terjedt a gümőkór, részint a sűrű fertőzések, részint annak következtében, hogy az emberek szervezete általában legyöngült a háborúval járó szenvedések és nyomorúságok folytán.

A gümőkór elleni küzdelmet ennél fogva újult erővel kell megindítani, hogy e veszedelmes baj továbbterjedésének gátat vessünk. Ha a háború előtti években 1905-től 1914-ig, vagyis kilenc év alatt sikerült az állam és társadalom vállalt munkásságával a gümőkór halálozás arányszámát 4·3-ról 2·9-re leszorítani, úgy bizonyára most sem fog a siker elmaradni, bár kétségtelen, hogy most a háború után jóval nehezebb lesz a dolgunk, mert népünk szervezetét a háború nagyon megviselte, másrészt pedig a lakásviszonyokban, úgy látszik, huzamos ideig nem remélhető javulás. Már pedig a tüdővész elleni védekezés sikere a lakáskérdés megoldásán múlik, mert a gümőkór elsősorban a lakásviszonyokkal függ össze. Számos statisztikai adattal be van igazolva, hogy a zsúfolt lakásokban sokkal nagyobb a tüdővész pusztítása, mint a kevésbé népes, vagy éppen ritka népességű lakásokban; összefügg azonban kívül a gümőkór pusztítása a házak építkezési módjával, különösen a szobák padozatával. Nem régeből egy györmegyei orvos igen érdekesen bizonyította be több györmegyei község adataival, hogy a földes lakásokban mennyivel több emberéletet pusztít el a gümőkór, mint azokban a lakásokban, amelyekben a szobák deszkapadlóval vannak ellátva. A legutolsó népszámlálás éppen ebből a szempontból a lakószobák padozatára és a földszinti lakások alapincézésére vonatkozólag is gyűjtött adatokat, s reméljük, hogy ezek az adatok értékes megvilágítást fogják szolgáltatni ennek a kérdésnek.

A gümőkórnak legjobb ellenszere a világosság, a napfény és a tiszta levegő. Falusi parasztházaink ezeket a kellékeket, sajnos, még mindig nagyon nélkülözik, azért olyan magas a tüdővész-halandóság még a túlnyomólag szabad levegőn dolgozó földműves népünknel is, különösen ezek asszonyainál, akik többet tartózkodnak ezekben a földes, kis ablakú, a napvilágtól lehetőleg elzárt s a legtöbb esetben csak az ajtón át szellőztetett lakásokban.

Néhány adat megvilágíthatja azt a pusztítást, amit a tüdővész különösen a földművesnép asszonyai között végbevisz. Az 1909—12. évek átlagában ezer lélekre esett tüdővész-halálozás a

	20 éven aluli	20—39 é v e s kereső nők	40—59 é v e s kiszűrt	60 éven felüli
általában	2·55	6·06	6·92	6·47
az őstermelésnél	2·93	7·15	8·82	9·58
a gazdasági napszámosnőknél	3·75	10·33	12·23	14·37
a különböző ágbeli napszámosnőknél	6·60	11·98	9·80	10·72

Mindegyik korcsoportban jóval nagyobb a tüdőveszhalandóság az őstermelő osztályhoz tartozó nők körében s itt különösen a napszámosnők között emelkedik igen magasra. Hasonló magas arányszámok mutatkoznak a különböző ágbeli napszámosnőknél, akiknek életviszonyai hasonlóak a gazdasági munkásnők viszonyaihoz. Az eltartott nőknél, akiknek szervezetét a megerőltető munka nem teszi annyira tönkre, minden korcsoportban kisebbek az arányszámok, a földművesnők tüdővész-halandósága azonban itt is jóval magasabb az átlagosnál.

Minthogy a gümőkór nagyrészt a legproduktívabb korban lévő népesedést s különösen a nőket támadja meg, a gümőkór elleni sikeres küzdelemnek a születések számának javítására is kedvező eredménye lehet. Csak tüdőgümőkórban körülbelül 18.000 szülőképes korban lévő nő hal meg évenként. Ha ezeknek csak felét sikerülne megmenteni az életnek, évenként legalább 2.000 gyermekszületéssel többre lehetne számítani. Így az idő előtt elhalt nők a jövő nemzedék sorait is érzékenyen megritkítják, az embercsíráknak ezreit vívén magukkal a sírba.

Ha most már összefoglaljuk azt a képet, amelyet három fő népesedési bajunk pusztításának lefestésével nyertünk, kiderül, hogy a mi viszonyainknak a legkedvezőbb állapotokat felmutató európai államok viszonyaihoz való közeledése esetén születési számunknak körülbelül 95.000-rel kellene növekednie, a halálozási eseteknek pedig $130.000 + 45.000 = 175.000$ -rel kellene megfogynia, úgy hogy végeredményben 270.000-rel nagyobb lehetne az évenkénti természetes szaporodás az eddigi 210.000-nél. Ezek az adatok természetesen a háború előtti Magyarországra vonatkoznak s kétségtelenül túlzottak, mert hiszen mind a három irányban egyszerre és egyidejűleg nem lehet teljes mértékben megjavítani a népesedési helyzetet. Amint ugyanis már említve volt, a népesedési jelenségek egymásra is erősen érzetik befolyásukat, de többnyire olyan módon, hogy az egyik népesedési jelenségnél beálló kedvező alakulás a másik jelenségnél kedvezőtlen irányú hatást idéz elő. Ha például sikerülne születési számunkat az egyke kiküszöbölésével megjavítani, ez feltétlenül együtt járna a csecsemő- és gyermekhalandóság növekedésével, mint a hogy a mostani folyamat, tudniillik a születések számának lassú visszafejlődése a

csecsemőhalandóság ugyanolyan mértékű csökkenésére vezet. Nagyon szépen lehet ezt beigazolni a németországi adatokkal:³

Időszak	Születési szám (10000 lélekre élve szülött)	Csecsemőhalandóság (1000 élveszülöttre 1 éven aluli halott)	Eltérés az átlagtól		Indexszámok	
			a születési aránynál	a csecsemőhalandóságnál	a születési arány	a csecsemőhalandóság
ha az átlagot 100-nak vesszük						
1872—1875	416	244	+ 49	+ 34	113	116
1876—1880	409	227	+ 42	+ 17	111	108
1881—1885	384	226	+ 17	+ 16	105	108
1886—1890	379	224	+ 12	+ 14	103	107
1891—1895	375	221	+ 8	+ 11	102	105
1896—1900	372	213	+ 5	+ 3	101	101
1901—1905	354	199	— 13	— 11	96	95
1906—1910	326	174	— 41	— 36	89	83
1911—1913	290	163	— 77	— 47	79	78
Átlag	367	210	—	—	100	100

Szinte meglepő e számsorok közötti összefüggés s az a tény, ami ez adatokból kiténik, hogy a csecsemőhalandóság arányszáma teljesen ugyanolyan mértékben csökken, mint az általános születési arányszám. Magyarországi adatokkal nem lehet ennyire visszamenni, de nálunk is mutatkozik hasonló irányzat s fontos az a megállapítás, ami a német és magyar adatok összehasonlításából derül ki, az tudniillik, hogy 1901—1905-ben, mikor még Németország születési arányszáma olyan magas volt, amilyen Magyarországé közvetlenül a háború előtt, akkor annak ugyanolyan magas csecsemőhalandóság felelt meg, mint a milyen nálunk kísérője volt e magas születési aránynak. Azóta Németország csecsemőhalandósága a háborúig jelentékenyen csökkent a születési szám fogyásával párhuzamosan. De ez csak a békés fejlődés eredménye. A háborúban — sajnos — a javulás már nem következett be, pedig a születési szám a minimumra szállt le. Nálunk is jóval alacsonyabb most a háború után a születési arány, mint volt a háború előtt, de a csecsemőhalandósági arányszám alig változott, holott békeidőbeli németországi adatok szerint annak már 100 élveszülöttre a 16-ot nem volna szabad meghaladnia.

A háború tehát még azt a természetes folyamatot is megakasztotta, amely abban nyilvánult, hogy a születési arány csökkenésével a csecsemőhalandóság aránya is folyton javult, más szóval, amit elvesztettünk a réven, megnyertük a vámon. Ez a fordulat még fokozottabb mértékben készlet benünket arra, hogy a csecsemőhalandóság elleni küzdelmet a legnagyobb eréllyel folytassuk, annál is inkább, mert számszerű hatásában ez a legnagyobb akadálya egészséges népesedésünknek, másrészt pedig, mert a legnagyobb eredménnyel ez a küzdelem kecsgethet. A születési arány általános emelésére alig van kilátás s nincs is arra tulajdonképpen szükség mindenütt, csak az ország egyes kisebb területein, ahol az egyke már nagyon megfészkelte magát. A csecsemőhalandóság azonban mindenütt magas, még az egykés vidékeken is, a tüdővész-halandóság pedig — sajnos — szintén elég általános,

³ Wirtschaft u. Statistik. Jahrgang 1. Nr. 5. 243 lap.

de különösen a városokban szedi áldozatait, ahol a lakásszükség a legnagyobb s a fertőzés is a leggyakoribb. Különösen a fővárosban megdőböntő a gümőkór pusztítása. Budapesten a háború előtt 3-6 gümőkór-okozta halálozás esett ezer lélekre, a háború után ez az arány felszökött 4-6-re, ami azt jelenti, hogy majdnem minden 200-dik emberre rákerül a sor évenként.

Mindenkinek össze kell fogni, hogy ezek a veszedelmes bajok, amelyek megfogyatkozott népünk regenerálódását hátráltatják, minél szűkebb keretek közé szoríttassanak. A szerepek könnyen kioszthatók. Az egyke elleni küzdelem főképen a lelkészeknek, a csecsemőhalandóság ellenit főkép a tanítóknak és a gümőkór elleni harcot főképen az orvosoknak és a közigazgatási embe-
reknek kell folytatniok. Így bizonyos mértékben munkamegosztás is jön létre, ami megkönnyíti a siker elérését.

Most folyik Európaszerte a számbelileg és minőségileg meggyöngült emberanyag fejlesztése és kicserélődése úgy lehet újabb harcokra, amelyeknek el kell következniök. Ebben a versenyben nekünk nem szabad elmaradnunk, mert ránk, kik legtöbbet veszítettünk a világháborúban, a legnagyobb feladatok is hárulnak. Ezeket pedig csak népünk számbeli erejének kifejlesztésével oldhatjuk meg.

Abban a küzdelemben, amelyet elvesztett területeink visszaszerzéséért előbb-utóbb meg kell indítanunk, csak a magunk erejére támaszkodhatunk s nemzetünknek elszakított részeit sem vehetjük igénybe. A nemzettestnek ezek az elszakított tagjai addig maguk is a legnagyobb testi és szellemi elnyomatásnak lesznek kitéve, úgy hogy csak a maguk természetes propagatív ereje biztosíthatja fennmaradásukat. Fontos azért tudnunk, hogy az elszakadt területek magyarsága természetes szaporodó erő dolgában hogyan áll a többi nemzetiséggel, különösen a jelenleg uralkodó nemzetiséggel szemben.

Az elszakítás óta — sajnos — semmiféle hiteles adatunk nincsen a rab-ságra kárhoztatott magyarság számáról és fejlődéséről. Az „utódállamok” mindegyike tartott ugyan népszámlálást, sőt némelyikük több ízben is, mert az eredmények sehogysem akartak nekik igazat adni, ezeknek a népszámlálásoknak az eredménye azonban vagy nincsen még hiteles alakban közölve vagy amennyiben közölve van, annyira irányzatos, hogy a valóságnak megfelelőnek mi nem fogadhatjuk el. Hiszen a módszerről, ahogyan a népszámlálásokot végrehajtották, eléggé értesülhettünk. Mindenesetre fontosabb volna azonban, ha a természetes népmozgalom alakulásáról nyerhetnénk, ha nem is nemzetiségek szerint, de legalább bizonyos területrészek szerint képet, hogy abból az elszakított magyarság fejlődési lehetőségeit megítélhessük. A népmozgalmi eredményeket ugyanis aligha lehet meghamisítani, mert ha például azt látjuk, hogy a székely vármegyék népessége kedvezőbben szaporodik, mint az oláh lakosságú vármegyéké, bajosan lehet azt állítani, hogy a Romániának ítélt területen az oláh a szaporább faj. Szerencsére mi a háború előtt s aiat is egészen 1918-ig számontartottuk az egyes nemzetiségek szaporodási viszonyait egészen a községekig lemenő részletességgel s ezekből az adatokból egy évről-évre visszatérő s immár 23 év adataival igazolható kép alakult ki, az tudniillik, hogy a *magyarság természetes propagatív ereje jóval nagyobb, mint a többi nemzetiségé* s hogy ez az előny az elszakított és a megmaradt részekben egyaránt mutatkozik.

Az 1909—1912. évek átlagát véve, mint amely évek adatai legkönnyebben összehasonlíthatók az 1910. évi népszámlálás eredményeivel, azt látjuk, hogy Csonka-Magyarország területén a magyar anyanyelvűeknél ezer lélekre: 12·8 volt évenként a természetes szaporodás, míg a nem magyar anyanyelvűeknél 8·8, a különbség tehát a magyarság javára 3·5, az elszakított területen pedig a magyarság szaporodási aránya 13·1, a nem magyaroké pedig csak 10·8, a magyarok előnye tehát 2·3. Ha az egyes államokhoz csatolt részeket külön vizsgáljuk, csupán a cseheknek jutó felvidéken mutatkozik az a jelenség, hogy a magyarok és nem magyarok természetes szaporodási aránya egyformán 13·2, a többi területen a magyarság mindenütt előnyösebb helyzetben van, mint a többi nemzetiségek. Így a románoknak juttatott keleti részekben a magyarok évi szaporodási aránya 13·0, a nem magyaroké csak 9·5, maguké az oláhoké 9·7, a szerbeknek itélt déli területen a magyarok évi szaporodási aránya 13·2, a többieké együtt 9·9, csupán a szerbeké 7·7, végül az Ausztriának odadobott Nyugat-Magyarországon a magyarság évenként 11·3 $\frac{9}{100}$ -kel növekedett, a többi nemzetiségek pedig csak 9·7 $\frac{9}{100}$ -kel.

Ezek az adatok, amelyeknek hitelességét különösen a keleti és déli részekben a megfelelő felekezeti adatokkal, egybeült pedig a magyar és nem magyar területrészek népmozgalmi adataival is lehet igazolni, azt bizonyítják, hogy *a magyarság természetes propagatív ereje az elszakított területek mindegyikén nagyobb, mint az egyéb nemzetisékéké*, különösen pedig azé a nemzetiségé, amelynek javára az elszakítás történt. Ha tehát a népmozgalom természetes rendjét erőszakos eszközökkel fel nem forgatják, minden reményünk megvan arra, hogy a magyarság az elrabolt területeken természetes szaporodás dolgában ezentúl is túl fogja szárnyalni a többi nemzetiségeket s amennyiben a kiüldözések megszűnnek, ténylegesen is jobban fog számbelileg fejlődni az uralkodó nemzetiségnél. Áll ez különösen az oláh és szerb megszállás alatt lévő területekre, a felvidéken pedig a magyarság amúgy is a tótokkal és ruthénekkal áll szemben, akiknek számbeli gyarapodása nem az uralkodó cseh fajt fogja növelni.

Bizonyos, hogy az „utódállamok“ mindent el fognak követni, hogy a magyarságnak ezt a természetes előnyét ellensúlyozzák. Ezt célozzák a különböző betelepítések, földosztások, a gazdasági fölény megszerzésére irányuló törekvések, stb. A magunk tapasztalataiból tudjuk azonban, hogy a természetes propagatív erőt ilyen intézkedésekkel csak nagyon kis mértékben lehet növelni, mélyebben rejlő erkölcsi, kulturális és gazdasági okai vannak annak, semmint hogy máról-holnapra a természetes népmozgalom folyamatán változtatni lehetne. Ehhez elsősorban kulturális munka kell, ezt pedig az utódállamoktól, amelyek már eddig is sok jelét adták kultúra ellenes cselekedeteiknek, aligha lehet várni. Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy az a különbség, amely természetes szaporodó erő dolgában az elszakadt részekben egyrészt a magyarság, másrészt különösen az oláhok és szerbek között fennáll, továbbra is meg fog maradni és erős ellensúlya lesz az utódállamok elnemzetietlenítő politikájának.

Elszakadt testvéreinknek számbeli fejlesztését egyáltalán nem lesz módunkban munkálni, addig, míg a mai helyzet tart; ők teljesen a maguk természetes propagatív erejére lesznek utalva s reméljük, hogy az elnyomatás

e tekintetben nem lesz kárunkra, talán itt is beteljesedik a latin közmondás: sub pondere crescit palma. Annál nagyobb buzgósággal kell azonban a megmaradt területünkön a magyarság erejét növelnünk s azokat a legnagyobb akadályokat, amelyeket megjelöltem, népesedés folyamatának útjából félrelöknünk. A háborúhoz mint mondani szokták, pénz, pénz és harmadszor is pénz kell, de az is bizonyos, hogy Magyarország területének visszaszerzéséhez ember, ember, nagyon sok magyar ember kell.

Kovács Alajos.